

ПРАВО НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИМ ДІЯННЯМ, ЗА РАХУНОК ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Відповідно до ст. 56 Конституції України кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень [1].

Вказана норма Основного закону України закріплює дуже важливий принцип для захисту і забезпечення прав людини: шкода, завдана особі суспільно-небезпечним діянням, повинна бути їй відшкодована. Проте, як вбачається з цієї норми, вона стосується лише шкоди, заподіяної особі органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, що значно звужує зміст цього постулату.

Якщо звернутись до міжнародно-правових документів, що регламентують або надають рекомендації державам щодо врегулювання відносин з відшкодування шкоди, заподіяної суспільно-небезпечним діянням, то вони не містять подібного обмеження прав потерпілих від суспільно небезпечних діянь.

Зокрема, 29 листопада 1985 р. Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою. У цьому документі визначене поняття «жертва злочину», відповідно до якого жертвами є особи, яким індивідуально або колективно була заподіяна шкода, включаючи тілесні ушкодження або моральні збитки, емоційні страждання, матеріальні збитки або істотне порушення їх основних прав у результаті дії або бездіяльності, несприятливих чинних національних кримінальних законів держав-членів

ООН, включаючи закони, що забороняють злочинне зловживання владою. Також у цій Декларації визначено, що у тих випадках, коли це необхідно, слід створити і зміцнити судові та адміністративні механізми з тим, щоб забезпечити жертвам можливість отримувати компенсацію за допомогою офіційних чи неофіційних процедур, які носили б оперативний характер, були б справедливими, недорогими і доступними. Жертв, які прагнуть отримати компенсацію за допомогою таких механізмів, слід інформувати про їхні права [2].

Україна як держава, що наразі прийняла активну проєвропейську зовнішньо-політичну позицію, повинна орієнтуватись на європейські норми та рекомендації щодо встановлення відповідних механізмів, у тому числі і у питаннях відшкодування шкоди, завданої суспільно-небезпечним діянням.

Серед європейських актів, які регулюють зазначені питання, можна виділити наступні: Європейську конвенцію щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів, підписану в м. Страсбурзі у 1983 р., яка вступила в силу 1 лютого 1988 р., Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (85) 11 від 28 червня 1985 р. державам-членам Ради Європи стосовно положення потерпілого в межах кримінального права та кримінального процесу та Рекомендації Rec (2006) 8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про допомогу потерпілим від злочинів від 14 червня 2006 р., що були прийняті на виконання вказаної Конвенції. Варто зазначити, що донині ця Конвенція не ратифікована відповідно до вимог ст. 9 Конституції України прийнятим у встановленому порядку відповідним законом України, який би безпосередньо імплементував її положення до національного законодавства [3].

У статтях 2 та 4 вказаної Конвенції визначено, що коли відшкодування збитків не може бути забезпечено з інших джерел, держава повинна це взяти на себе для наступних категорій: а) для тих, яким в результаті умисних насильницьких злочинів було завдано серйозної шкоди фізичному стану або здоров'ю; б) для тих, які перебували на утриманні загиблих внаслідок

такого злочину... Компенсація повинна покривати залежно від випадку принаймні наступні частини збитку: втрату заробітку, витрати на ліки і госпіталізацію, витрати на похорон і у випадках, що стосуються утриманців, - їх утримання [4].

Відтак, вказані міжнародно-правові документи закріплюють право потерпілого на відшкодування шкоди, заподіяної йому суспільно-небезпечним діянням, в більш широкому аспекті, аніж його передбачає Конституція України, та не диференціює право на відшкодування цієї шкоди залежно від суб'єкту вчинення такого діяння або інших критеріїв. Більше того, зазначені нормативні акти рекомендують державам взяти на себе відшкодування шкоди від суспільно небезпечних діянь для окремих категорій потерпілих.

Ідея щодо відшкодування шкоди потерпілим від суспільно небезпечних діянь за рахунок Державного бюджету України обговорювалася науковцями ще з 90-х років минулого століття. В обґрунтування створення спеціального фонду для згаданих цілей зазначалося про недосконалий механізм забезпечення виконання судових рішень з питань відшкодування шкоди потерпілим, низький відсоток розкриття злочинів [5, с. 53-54]. Обґрунтовуючи необхідність створення відповідного фонду, О. Кучинська зазначає, що «оскільки у вчиненні кримінального правопорушення і заподіянні шкоди потерпілому є вина не тільки злочинця, а й самої держави, яка не забезпечила безпеку громадян, слід визнати, що потерпілі мають право розраховувати на відшкодування шкоди в повному обсязі» [6, с. 233].

Свого часу знайшла свою підтримку пропозиція створення спеціального фонду відшкодування потерпілим завданих їм збитків [7, с. 20]. Зокрема, В. Т. Нор та Н. Б. Федорчук зазначають, що функції і завдання державної компенсації завданої злочином шкоди повинні здійснюватися спеціально створеним органом - Фондом допомоги потерпілим від злочинів. Спеціалісти цього фонду відповідали б за визначення розміру та прийняття рішень про відшкодування заподіяної

злочином шкоди [8 с. 129–134]. Науковцями пропонуються різні джерела фінансування зазначеного фонду такі як: суми, стягнені з особи, що заподіяла шкоду, відрахування з державного бюджету частини тих сум, що одержані від використання праці засуджених, від реалізації конфіскованого майна, в результаті стягнення штрафів за кримінальні злочини та адміністративні правопорушення, добродійні внески тощо [6, с. 233].

Варто зазначити, що незважаючи на наукову розробку зазначеного питання, відповідний фонд в Україні так і не було створено. Єдиним законом, що передбачає випадки відшкодування потерпілим шкоди за рахунок Державного бюджету України є Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», що визначає, яка саме шкода та в якому порядку підлягає відшкодуванню за рахунок Державного бюджету України. З самої назви та ст. 1 цього Закону вбачається, що за рахунок Державного бюджету України може бути відшкодована лише шкода, завдана спеціальним суб'єктом (працівником правоохоронного органу, прокуратури або суду), що вчинив незаконне засудження, незаконне повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконне взяття і тримання під вартою, незаконне застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, незаконну конфіскацію майна; незаконне проведення оперативно-розшукових заходів [9]. Тож актуальним наразі є подальша розробка питань, пов'язаних з відшкодуванням потерпілих завданих їм збитків за рахунок державного бюджету України.

Список використаних джерел

1. Конституція України (реєстраційний № 254к/96-ВР) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Декларація ООН основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою від 29.11.1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_114. – Назва з екрана.

3. Лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності «Аналіз проблеми законодавчого врегулювання питання щодо відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням (суспільно-небезпечним діянням), за рахунок державного бюджету» // Відомості Верховної Ради України. – № 28. – Київ, 2014.

4. Європейська конвенція щодо відшкодування збитку жертвам насильницьких злочинів від 24.11.1983 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_319. – Назва з екрана.

5. Кучинська О. Законодавчо захистити права потерпілих / Кучинська О. // Право України. – 1996. – № 7. – С. 53–55.

6. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: монографія / О. П. Кучинська. – К. : Юрінком Інтер. – 2013. – 288 с.

7. Галаган В. І. Проблемні питання відшкодування потерпілому від злочину завданих йому збитків / В. І. Галаган // Наукові записки НаУКМА / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – 2004. – Т. 26: Юридичні науки. – С. 18–22.

8. Федорчук Н. Б., Нор В. Т. Захист прав потерпілих від злочину в англо-американській правовій системі та кримінальному судочинстві України: монографія. – К. : Правова єдність. – 2009. – 192 с.

9. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 1. – С. 1.